

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ք

ԱՐԳԻ ՅՈՒՆԱՑ

ԳԵՐԵՋՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. տե'ս էջ 36)

Մենայնուոցեքը չեն երգուիր միայն ազգականաց և ծնողաց մահուան համար: Քանի մը զիւղերու մէջ, մասնաւորապէս Փոքր Ասիայ, հիմայ սովորութիւն կայ Աւագ շարթուն մէջ այս երգերով միմիայն իւր աստուածային Որդւոյն մահուամբ վշտացած էր: Զանոնք կ'երգեն իւզարներ (ἄρσένος) կոչուած կանայք, վասն զի նշանակ են սուրբ կանանց՝ որոնք ընկերեցին Գրիստոսի՝ իւր Գողգոթայ երթալու ցաւազին ճամբորդութեան ատեն: Քանի մը օրինակներ տանք սրբազան մենայնուոցեքու հաւաքածոյէն, որուն յոյն ընագիրը ազուցուած է Bessarionեի 83 տետրակին մէջ.

Երուսաղեմի մէջ. Գրիստոսի զերեքմանն քով ծառ մը չկար. յանկարծակի մէկ հատ մը երեւցաւ, որուն արմատներուն վրայ կը բարխանար Գրիստոս. իրեշտակները իւր ձիւղերուն վրայ հանգչած էին, և իրեշտակաց հետ մարգարէներն ալ, որոնք կը նախագուշակէին Փրօքիչի շարքարները: Կայսր Մարիամ կ'աղօթէ միշտ. նախ կ'աղօթէ իւր Միածնին համար: Երբեքն ձայն մը կը լսուի, իրեշտակապետ մը կը խօսի. « զաղբեցուր. ո՛վ կին, զաղբեցուր աղօթքներդ, զաղբեցուր ծննդաբանութիւններդ. նենգաւոր Հրեայք բռնեցին քու որդիդ »: Կղտը այս խօսքերուն՝ կ'իջնայ և կը նուաղի, իւր հակառէք իրով կը թրջեն, և մուշկով և ուրիշ իւղերով մարելիքն կ'աղթենայ: Խղզուած ձայնով կ'աղապէսէ Մարիամ. « Եւէք Մաղթաղինացոյ. Յաւորայք քրդի և Ղազարու մօր, որ կը փափաքեիմ կրկին տեսնուի զՅիսուս խաչելութենէն առաջ »: Կու գան կիները և Մարիամու. հետ կ'երթան ծաղկազարդ ճամբէ մը: Արթագանքը կը կրկնէ իրենց ողբեր. իրենց լացը՝ կը հանքին գնդալի մը զրան առկու... — Ո՛վ եւսողներս կ'աշխատես. Բնչ բանի համար կը պատրաստես այս գամբը, Բնչ բանի համար այս մուրճը... — Մարիամու Որդին բանտեր են, ինչի պատուիրեցին որպէս զի չորս գամբ պատրաստեմ, ես անոնց վրայ կ'իյնգործը մ'ալ աւելցուցի. երկուքը ձեռքերուն համար, երկուքը ոտքերուն, և մէկը թուոնար ծալքով

մը որտեղ համար: — Անիծուած գնչուս... զուկանքդ պիտի անցնես միշտ զքեզ վատաւամբաւ ընելու բաներ փնտռելով, քու որդիքդ ճամբու փոշին պիտի կլլեն, և պիտի քնանան պատառոտուն սփրիղներու վրայ: — Կանայք առաջ կ'անցնին, կ'անցնին ծաղկազարդ ճամբէ մը: Արթագանքը կը կրկնէ իրենց ողբերը, և Թառամեցէք ծաղկներ. ցամքեցէք աղբերակունք. չորցէք լեռանց թուփեր. խոցեցէք զիս ձեր փուշերով: — Ճամբան կը տանի զերեւել Պիղատոսի տունը. զոց է դուռը, և լաւ գոցուած են պատուհանները: — Բացուէ ո՛վ եղեռնագործի դուռ —, և դուռը ցնցուելով խորհրդաւոր ստակում մը կը դռանայ իւր ծղիւններուն վրայ: Մարիամ կը մտնայ. նա չհանչարներ. կայ եղողներէն մէկն ալ: Վերկապեն կը նշմարէ Յովհաննէսը, և խօսքն անոր կը դարձնէ « Ո՛վ բնչ, Եովհաննէս, իմ որդեակս և քու տերդ »... — Բերան առաջ չերթար խօսելու, ձեռքս առաջ չերթար զայն ցուցնելու: Նպք՝ վերը, և անի արիւնախեղ ու փշպակ խաչը:

Մենայնուոցեքը միմիայնական խօսքերով կը վերջանան, զորս Յիսուս կ'ուղղէ Մարիամու. « Մայր, տուն դարձիւր, մարդկութիւնը միմիայն, և երբ լսես զանգակին տօնական զօղանջները, յարուիրին պիտի աննեմ և սիրող ուրախութեամբ պիտի լեցնեմ »:

Յարդ ժողովրդական բանաստեղծութիւնէն օրինակներ մէջ բերի: Բայց Յունաստանի վերանորոգումէն վերջ՝ շիրիմները բանաստեղծներն ունեցան, որոնք զարդարեցին զանոնք՝ վերականգնուած բանաստեղծութեան գեղեցկագոյն ծաղկներով: Իրենց արդի երգերուն մէջ, յոյն բանաստեղծները իրենց Մուսային ներշնչման համար նախադաս համարեցին տիւրութիւնը, ցաւը, մահը և իրենց հայրենիքը անցած է շատ ձախորդութիւններէ. շատ մերթկներ պատած են և կը պատեն դեռ

անհուն լուսով ողողուած իւր երկնքին տակ, ինչ որ դիւրաւ ըմբռնել կու տայ իւր որդեաց բանաստեղծական հանճարին մագձոտութեան գաղտնիքը: Բայց այս սգաւոր բանաստեղծութիւնը խոր քրիստոնէական զգացումէ մը ոգեւորուած է: Արդի յոյն բանաստեղծները, մահուան սոսկալի իշխանութիւնը նկարագրելով, չեն ճանչնար իրականութեան աղտեղի երեւոյթները, որ սիրտը կը զոցէ հանդերձեալ կեանքին դիմաց ահաւոր իրականութեան մը ամենէն անախորժ պարագաներով: Եւ հին մէջ դիակի մը ապականութենէն զատ իշխելու բան չտեսնար: Արդի յոյն բանաստեղծները՝ դամբանները երգելով, կը մոռնան այն տարտամ համայնաստուածութիւնը որ կը նկատէ զհոգին իբրեւ պզտիկ բոց մը, որ իւր մարմնէն բաժնուելէն վերջը՝ նորէն կը մտնայ կեանքի շրջանին, էակներու մշտնջենաւոր շարժման մէջ, ճշուելով՝ ժայռեր, քարեր և ծառեր տանող յորձանքի մը պէս:

*Rolled round in earth's diurnal course
With rocks, and stones, and trees.*

Այժմեան յոյն բանաստեղծները չունին յոռետեսութեան տխուր յուսահատութիւնը, որ կը պտտի գերեզմաններուն թով՝ առանց աչքը դէպի երկինք դարձնելու: Եւ կ'անիծէ կեանքը, մեկն դաժմանը, յաշիտեական մոռցողութիւնը, իւր խառաքող յոռիքիւնը, և ամեն բանի անուամբ ունայնորիքի: Արդի հելլենական բանաստեղծութիւնը զուտ քրիստոնէական է: Ո՛հ, անշուշտ Յունաստանի մէջ կան հըմուտներ մեր վերանորոգման humanistներուն պէս, որոնք իրենց հեթանոսական ոգով կը պղծէին վկայից արեամբ ոռոգուած գետնադամբանները, Արամազդայ և Ասողկան արձանիկները հոն դնելով: Կան հմուտներ՝ որոնք պիտի փափաքէին հին դասական պայծառութեան հասած Յունաստանը կենդանացնել, և խղզել քրիստոնէութեան ներշնչումը՝ խեղճ նմանութիւններ ընելով այն դարու մեծ բանաստեղծներուն, որ այլ եւս իւր փառաւոր

գերեզմանէն պիտի չելլայ: Բայց զապաւարապաշտ են այս գիտնականները, որոնք կղզիացած պիտի մնան իրենց մտացածին խորհուրդներուն մէջ: Հելլենականութեան քրիստոնէայ ջաղաքականութիւնը և գրականութիւնը՝ հեթանոսութեան վրայ ներթափածելու բան մը չունին: Եթէ հեթանոս Յունաստանը Պարթենոնի կամ Ակրոպոլիս հիանալի շէնքերը բարձրացուցած է, քրիստոնէայ Յունաստանն ալ գաղափարած է Ս. Սոփիայի վանք՝ Մայր եկեղեցին: Եթէ զօրաւոր եղած է դարերու ընթացքին մէջ Լիւիսիսի կամ Դեմոսթենեսի ձայնը, քրիստոնէայ հելլենականութեան հանճարը՝ իրաւունք ունի պարծենալու Բարսեղ կեսարացոյ ազգու և համառօտ, և Յովհան Ոսկեբերանի ճոխ և վանք պերճախօսութեամբ: Բանաստեղծութիւնը՝ ժողովուրդեան մը ոգւոյն ցուցումն է, և յոյն ժողովուրդը՝ կերպով մը իւր սրտին թելերուն մէջ քրիստոնէայ է, վանք զի քրիստոնէութիւնը զինքը ազատած է նախ մահուանէ, որուն գերի են նաեւ ժողովուրդները, և յետոյ՝ նուաւ ծառայութենէ: Եւ անոր համար է որ մահուան բանաստեղծութիւնը Յունաց մէջ զուտ քրիստոնէական է, քրիստոնէական՝ յարութեան յուսոյ, քրիստոնէական՝ ըզգացմանց փափկութեան մէջ:

Մայրական սէրը, համակամ վշտակրութիւնը, հանդարտ տրտմութիւն մը, երկնքի հրճուանքը, կեանքի սղութիւնը, ահա այս բանաստեղծութեան տիրապետող գլխաւոր կէտերը: Տղաք շատ անգամ տրտմութեան մեկնիչ են, զոր անողոքելի մահը հոգւոյն մէջ կը զեղու, և իրենց սրտերը՝ իրենց առ Աստուծոյ հաւատքին պարզութեամբ և խղճմանքի հանդարտութեամբ, այնպիսի շեշտեր ունին որ խոր կերպով սիրտ կը շարժեն:

Արդի յոյն բանաստեղծութեան ներշնչման վրայ կը տիրէ այս հակադրութիւնը, որ կայ ընդ մէջ մեռնող և նորածագ կեանքին, նորափթիթ և թառամած ծաղկին, վշտի արցունքի և անմեղութեան ծայրին: Ընտրութիւնը դժուար է զանազան շարա-

դրութեանց մէջ, որ կը վերաբերին մահուան դիմաց այս փափուկ զգացումներուն: Մայրենի սէրը՝ որ կը տեսնէ երկայն ատեն զերեզմանէն ալ անդին՝ սքանչելի կերպով բացատրուած է *Margaris di Zante* բանաստեղծին նուագին մէջ, որ կը վերջանայ ցաւագին և յուզիչ իրապաշտութեամբ մը:

... Ուսեւոյ մը թով գոյալ զայն միայնիկ, ինչպէս կորսեալ թռչնիկ մը անհուն միջոցին մէջ: Բուրբուրէն ընդզմած էր իւր խոր ցախն մէջ լոկի՝ ուսած աչքերով: Ձէի սիրտը թէ ինչպէս սիրիմ խօսիլ: — Ինչու՞ կը լսա ... Ո՞ր վիշտ կը տանէ զքեզ ... — Խոսքերու մը հետեւին շրթանքներու վրայ, Նա կ'առնէ ափ մը ինչ ձեռքերուն մէջ, կը մտնոյն զայն շրթունքին, և կը պտտախառն ինծի, շնորհ և իմ սիրտնս:

Ամենացի ուրիշ բանաստեղծ մ'ալ *Margaritis*, այս բանաստեղծական երեսակաշուքեամբ կը նկարագրէ երկրաւոր բաղձանքներու սրբնթաց անհետացումը, և դամբաններու վրայ տիրող մոռացութիւնը:

Հաշար էր, և Ամենակարգը թերափակ թողոյցած էր երբեքի զուռը, քանակեաց ևսգինքնը երկրի վրայ կ'իջնային, և կը փառանք զանկեպի՝ զոր ուրիշ անգամներ սիրած էին, և հետաքրքրաբար զայն կը դիտէին: Գիշերուան մը մեջ՝ մայրերին կու գար կ'անցնէր շատ տարբերութեամբ: Բարակի մը ստորաբաժնի քիչ ատենուն մէջ փոռ մը փորուած էր, և զիւզաքինները դիակ մը դրած էին ինչ միջոցով կողովներէ կ'աղաքային: Բայց անմիջապէս և նոյր խափանը տեսնէին երկրի, և դիակը կենդանեաց սեմիկ վրայ երեցաւ, երեցաւ իրեն ստաւած փախք մը: Խաչանէ ձեռքերը կուրծքին վրայ: Չուարժ ինչի մը թողոյցը երկրին բարձր գաւառները, բայց երբոր բաշտած զերեզմանի մը վրան խառն, և նայեցաւ իւր պաշ մարմնով վրայ տիրութեամբ լացաւ, և ձեռքը կ'սփռեցաւ ստաւած քունքին: Ե դիտելով իւր նեղ բաժնի՝ ըսաւ ինքեանս: Եւ դուռը կ'ապր երկունքի տարբերութեամբ բարեկամը, վարդապետ ցնորքներու և ոսկեզգայ երազներու մասնակիցը: Գո՛ւ բարեկամը, զոր այնքան կ'սիրէր թողոյցը, այնպիսի թշուառ լինակի մը անտիկը տեսնելու համար: Երկունքը վերադառնաւ առաջ, իմ երեւոյթան շուրջը ինծի երեք որ երկրի վրայ մնալ, և քու շուրջը ստաւանք: Իմ շրթունքներու վրայ, և բիրտա պաշտական էին: Ե առաջին քայլիմ ամեն ինչ աշխիս խառնեցաւ: Պէտք էր բարեկամ լինէ ինծի անտառ արքունիք մը թափեր երկրի վրայ: Վաղեցի երեւոյթան ինչ ապր արցունքը գնալու, յուսումն որ բարեկամ թէն իմ կապուտակ շրթունքներու վրայ իմ արցունքը, թով իւր տանը սեմիկ վրայ կ'երայ, ձեռքերու խառն, և քիչ կ'առնէր վրայ և մոյկի ըրէ: Երբեք պարտապի կ'ունէ: Եւ իւր աշխարհ ինծի զարմաց, բայց կաթիլ մ'արցունք անգամ ինչպիսի ինծի: Ո՞վ կ'ենացա դու, զանկեք, այն ատեն զքեզ յիշեցի, իմ երեւոյթան տառաւ դիտ այն տեղ՝ ուր խաղաղ կը քնանաւ: Արդ երկունքը կը գաւառած, բայց երկրի դեռ թողած, կը մեկնիմ անուշաւուս ըլլալով որ մենք ամենքնիս քնափութան մէջ ընդզմած ենք մեր կենաց մամանակ, և պիտի արթնանք միայն, երբ մահը յախանաւանութիւն:

Είδον πῶς υπνώπτουεν βαθεῶς ὁσοι ζῶμεν,
Καὶ μόνον ἐγυαρίζεσθαι ὀπότεν ταλαιωτούμεν.

Aristomene Preveleghiost հետեւեալ բանաստեղծութիւնը՝ մեզ սրտաշարժ կ'է. ինչի փափուկ զգացմանց համար, որ զարմանալի կերպով բացատրուած են: Խոսապցութիւն մ'է մօր մը իւր փոքրիկ որդւոյն հետ, որուն փոքրիկ եղբայրը մեռած է:

— Մայրիկ, ուրեք պիտի չդառնայ ըսաւ փոքրիկ եղբայրս ... Ինծի ըսէր որ շատ հեռաւ գացած է, և թէ պիտի ուշանայ ծորեն տուն գառնալ:

— Մի՛ մտածոր զինքը, որդեակ իմ, պիտի դառնայ: — Մայրիկ, չեմ կրնար հանգուրծել իմեք բաժնուս ապրելու մտածութեամբ: Իսկ ինքը ինչպէս կրնայ կենալ առանց ինծի պայտը մամանակ: Ինչիկ քունիկ մէջ ալ ձեռքս երկնցուցի, կարծելով որ դեռ կը քնանայ քովս, և չուզէր արթննալ: Եւ զինքը զինքը դիտել, բայց իր տեղը պարտա էր կը համարէր որ անմիջապէս մեր առեւ փութանայ կ'երթայ, և ես անշուք սիրտի եմ, որ այլ եւս չեմ սիրեր իմ խաղալիքներս: Երբ պիտի դառնայ, մայրիկ ...: Երբոր մեկնեցաւ, պարտեղ ձեռքիմբով զարգարուած էր, մէկ վարդեկները ձիւնը: Զեն վերաբերում մը ծանկունք են կ'իմա ...: Բայց դու կու լսա, սիրելի մայրիկս: Ո՞ն շուտով գիշ, որպէս կը գառնայ: Գո՛ւ, և քեզ իրեն թէ ցաւը, արքայութիւնը մեր տան մէջն է: Խաղերու ցանկը քեզ կ'աղաքմ տալ, որ իրեն համար պահած եմ: Ե երբ գառնայ պիտի խաղերս միայն երկար մամանակ:

— Խոսքեմ, որդեակ իմ, լսէ, զտարնացիք: Մի՛ վշտանալ մեր ինչպիսի թշուառութիւնը: Զինքը զինքն ինչ թշուառութիւնը կը դարձնէ մեր ուրախ գարնին մամանակ, քու փոքրիկ եղբայրդ ալ կը սաւառան մեր թով, և կը ծանկունք մինչեւ որ զինքը տեսնելու գառնէ զայս:

— Ո՛հ, ինչ ուրախութիւն: Ինչ անգեա պիտի կատարեց այն ատեն: Եւ ինչ անգեա պիտի կատարեց այն օրը՝ երբ զինքը պիտի տեսնանք: Ինքը մեկնեցաւ առանց մարդոյ մը տալու, անուշ անուշ կը քնանար, ծոյն մ'ալ զինքը քունեն չէր արթննալ: Եւ իմ լուսաւոր բիրտը գոց էին, փոքրիկ ձեռքերը խաչանէ՛ կուրծքի վրայ, և շատ մը ձեռակ ճաղկներ իւր փոքրիկ անկողնին վրայ ստուած: Զինքը զեղեցիկ կ'երեւցնէին, ինչպէս Աստուծոյ փոքրիկ երեւոյթանքներն մէկը: Ինծի ըսէր որ թեւեւ չէր քնանալ: Եւ ինչ անգեա կ'երթէր սեմիկ կողմէն մը տարին, այն կողմէն ուր գարնան արեգակը կը մայրէ, և թէ քերթները զինքը կը զարեցնէին շուրջանքներու պարմանքով և ուրախ երգերով: Ինծի ըսէր որ կողմէն մէկ կը հետեւ գառնանդայ գետեր, վարդեղը տառաղբայ պէս մեծ էին, և դառնանաւ ալ վերստին ցանուած էին: Մայրիկ ես կը վախմած որ ինքը զանգ մտացած ըլլալ պիտի ուրախութեամբ զինքը, և մենք թշուառներս, ի զուր կը պայտանք իւր գարնին:

— Ո՛հ, որդեակ իմ, փոքրիկ եղբայրդ զենք մտացած չէ: Որ մը զինքը պիտի տեսնանք, հանգուտ եղբ: Եթէ ես չդառնայ, մենք պիտի երթանք գառնալու:

2. ԱՐԻՍՏՈՄԵՆ ՓՈՒՆՏՈՒՐԻ

Թրգմ. Հ. Դ. ՏՈՒՆԵԱՆ

